

Marijan GERDEJ*

* Marijan GERDEJ, for the moment ex-archivist from the Regional Archives Maribor, Slovenia, archivist and cataloguer of archival data and archival worker in many Slovenian enterprises and institutions, now employed in ALTRA, the society for novelties in psychological diseases, Ljubljana, Slovenia; e-mail: marijan14@email.si and marijan.gerdej@guest.arnes.si

GERDEJ Marijan, The Role and Significance of Classical and Audio-Visual Records in Archival and Documentary Records in Industrial Undertakings. Atlanti, Vol. 16, No. 1-2, Trieste 2006, pp. 199-204.

Original in Slovenian, abstract in Slovenian and English, summary in English.

The author shows the origin and support the audio-visual records in industrial undertakings, while his experiences on types, quality and supporting of that records are great, while he was for many years the archivist in industrial undertakings and institutions, not at least he arranged many fonds from former working organizations supported in Regional Archives in Maribor. Audio-visual records are found in many forms, but the problem is, how to protect and preserve them, especially when the industrial undertakings do not have correct dealing with.

GERDEJ Marijan, Ruolo e significato dei documenti tradizionali ed audiovisivi nella documentazione archivistica delle imprese industriali. Atlanti, Vol. 16, No. 1-2, Trieste 2006, pp. 199-204.

L'autore mostra l'origine ed il mantenimento dei documenti audiovisivi nelle imprese industriali, avendo avuto esperienze su tipi, qualità e mantenimento di questi documenti, essendo stato per molti anni l'archivista di imprese ed istituzioni industriali, ed avendo revisionato molti fondi di passate organizzazioni di lavoro presenti nell'Archivio Regionale di Maribor. Si possono trovare numerosi tipi di documenti audiovisivi, ma il problema rimane il come proteggerli e conservarli, specie quando le imprese industriali hanno avuto una gestione scorretta degli stessi.

GERDEJ Marijan, Vloga in pomen klasičnega in avdiovizualnega gradiva v arhivskem in dokumentarnem gradivu podjetij. Atlanti, Zv. 16, Št. 1-2, Trst

Vloga in pomen klasičnega in avdiovizualnega gradiva v arhivskem in dokumentarnem gradivu podjetij

Uvod

Avdiovizualno gradivo ima v podjetjih poleg poslovnega in predstavitvenega pomena vsekakor tudi kulturološki pomeni in predstavlja del kulturne dediščine nekega naroda. Dejansko se pomembni dogodki odvijajo ne toliko v podjetjih, ampak lahko rečemo, da tudi v njih. Ni moj namen, da bi to dokazoval v tem članku. O tem govorijo številne razprave, kulturološki dogodki, življenje izven »ograjenega plotak«, in končno o tem govorijo druge okoliščine, končno tudi zakonske določbe. V podjetjih govorimo o pomenu gradiva v nastajanju in kako ta dozoreva v znamenje vsaj dela kulturne dediščine. Vse to je dolg postopek. Arhivsko (zaščiteno) gradivo nastaja v nekem času in sedanje dokumentarno gradivo dobi status arhivskega gradiva pozneje, v nekem procesu, se pravi takrat, ko dobi arhivski oz. trajni pomen. To je daljši proces, čeprav je dokumentacija v nekaterih primerih že danes trajna, se pravi, da je že pri nastajanju dokumentarnega gradiva v pisarniškem poslovanju, zelo pomembna in prepoznavna. Res pa je, da je končno vloga in pomen dokumentarnega gradiva je opredeljena v številnih zakonih in podzakonskih predpisih, prav tako pa tudi avdiovizualno dokumentarno in arhivsko gradivo.

Opredelitev tega gradiva določa vsaka država (narod) zase, nedvomno pa je dejstvo, da tudi avdiovizualno gradivo spada med tisto arhivsko gradivo, ki je pomembno za narodovo kulturno dediščino in se tudi iz tega gradiva zrcali narodova preteklost (zgodovina), življenje in običaji, pot in bistvo neke generacije oz. naroda.

Nastanek in hramba arhivskega in dokumentarnega gradiva v podjetju

Proces nastajanja gradiva v nekem podjetju se začneja z nastankom podjetja. Tu nastopajo nianse, kdaj se to začne, npr. ali se začne nastanek podjetja s prvim dokumentom in kateri je prvi dokument. O tem imamo malo podatkov, saj najbrž pri nobenem podjetju

ne najdemo prvega dokumenta. Res pa je, da je v arhivskem gradivu mnogo dokumentov, ki izvirajo iz začetka podjetja, v kolikor so se ohranili. Običajno pa se po daljšem obdobju ohranijo le določene vrste dokumentov, ki so tako ali drugače pomembne za določeno obdobje (bilance, pogodbe, zapisniki, največkrat pa računi)¹.

Po drugi strani pa je tudi res, da se dokumentarno gradivo izgublja, ker ni bilo pravilno skladiščeno², kajti tehničnim problemom, od zagotavljanja potrebnih prostorov, do pravilne hrambe gradiva v primernih škatlah oz. registratorjih³, v veliko skladiščih ni bilo videti konca. Še bolj pa vpliva na uničevanje gradiva to, da podjetja nimajo na razpolago strokovnih delavcev (arhivarjev), ki bi strokovno skrbeli za arhivsko in dokumentarno gradivo. In še nekaj je: tam, kjer si strokovnega delavca lahko »privoščijo«, ta običajno ne more polno delovati, ker nima prave avtoritete, kajti vsi drugi vse vedo. Zgodilo se je že večkrat, da je vsakdo več vedel o arhivu in uveljavljal svojo voljo in se je moral arhivar kot strokovni delavec ravnati po nestrokovnih in ad hoc navodilih, ki so morala v vsakem primeru obveljati, medtem ko se arhivarjeva strokovna dokazovanja in znanje, žal, ni uveljavilo. Tu pride včasih do hrambe gradiva, ki je dokumentarno in mu je že potekel rok hrambe, gradivo, ki bi pa po izboru moralo postati arhivsko, pa ga premestijo na odpad. O tem pričajo zanimive zgodbe, ki se vlečejo vse do današnjih dni.

Tako lahko rečemo, da je vse to, predvsem pa nestrokovno ravnanje, nedvomno vplivalo na obstojnost arhivskega in dokumentarnega gradiva. Pri tem ne smemo prezreti še različnih nesreč. Ko sem bil pred leti arhivar v večjem podjetju, so zgradili sodoben arhiv, v katerega smo preseljevali gradivo iz starega. Čez dva ali tri dni, ko smo že vso gradivo preselili, je stari arhiv zalila voda. To je vsekakor eden od dokazov, kako se je z gradivom v podjetjih ravnalo, zato se ni potrebno čuditi, da je mnogo gradiva »zmanjkalo« in da sodobni raziskovalci nimajo česa v roke vzeti, ko se lotijo raziskav. Tudi v drugem podjetju je dokumentarno gradivo zalivala meteorna voda, tako da so nepotrebna uničenja gradiva kar pogost pojav tudi v sodobnih podjetjih.

Seveda pa pri nastajanju in varovanju arhivskega gradiva v podjetjih nastajajo še drugačna vprašanja. Odgovori na ta vprašanja pa kažejo še na druge poti, kaj se je z gradivom dogajalo in z njim ravnalo. Po drugi svetovni vojni so oblast prevzeli ljudje, ki so malo poznali pomembnost nekdanjega gradiva oz. so si jo po svoje razlagali. Običajno so gradivo, ki je imelo oznako nacističnega režima (npr. kljukasti križ), uničili⁴. Le redkim zagnancem, ki so s težavo prišli do tega gradiva in ga na skrivaj ohranili, gre zahvala, da se je vsaj nekaj gradiva ohranilo na domači zemlji.

O usodi arhivskega gradiva v času tranzicije pa tukaj ne bom govoril. Naj o tem kdo v prihodnje napiše analizo, kako je bilo z arhivskim in dokumentarnim gradivom, tako tistim, ki so ga varovala podjetja, kakor o ostalem⁵.

2006, str. 199-204.

Avtor opisuje nastanek in hrambo avdiovizualnega gradiva v podjetjih. Njegove izkušnje o vrstah, kakovosti in hrambi tovrstnega gradiva, so velike, saj je bil dolga leta arhivar v posameznih podjetjih, obenem pa je urejeval kar nekaj fondov iz nekdanjih delovnih organizacij v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Avdiovizualno gradivo se nabaja v različnih oblikah, problem pa je, kako ga zaščititi in varovati oz. kako podjetja z njim ravnajo.

SUMMARY

Short origin on classical and AV records

Audio-visual records have in industrial undertakings in Slovenia besides businesslike and presentation meaning also cultural meaning and represent a part of cultural heritage of a nation. However, we speak about the meaning of the archives that origin, how records mature in business part of a nation and how the documentary records grow to archives, i.e. the documents that are supplied for caving for a long time because they are records of national heritage. Not only classical documents or records have that meaning, but also audiovisual. A process of origin the records in an undertaking begin with the beginning of the undertaking. Never-

1. Pri pregledovanju kategorij arhivskega gradiva v podjetjih, se zdi, da je običajno pomembnega gradiva v skladiščih podjetij, manj. Vzrok temu je verjetno v tem, da se pomembne listine ne hranijo v arhivskih skladiščih, ampak bolj pri direktorju oz. v varnostnih omarah, ki so izven centralnega skladišča, in ko podjetje preneha, se pomembne listine »izgubijo« pri ljudeh, ki so v podjetju kaj pomenili. To se je pokazalo v Sloveniji predvsem v času tranzicije, ko so bile odtujene pomembne kategorije dokumentarnega gradiva, npr. načrti stavb in izdelkov, tehnologija izdelkov, pomembne dolgoročne pogodbe, itd.

2. O tem problemu lahko najdemo številne razprave mojih kolegov v Sodobnih arhivih, ki jih je zasnoval dr. Peter Pavel Klasinc in so se v skoraj pet in dvajsetih letih arhivski strokovnjaki lotevali tudi vprašanj o pogojih hrambe arhivskega in dokumentarnega gradiva.

3. V podjetjih je tudi tu prihajalo do zanimivih primerov: velikokrat so gradivo predajali kar v omotih, potem ko so ga vzeli iz registratorjev (ali rednikov, kot nekateri pravijo) in ga povežali v omote in to hranili velikokrat v neprimer- nih prostorih. Poznan je primer, ko je bilo gradivo odloženo kar na kupe in to v takšnem prostoru, kjer se že manjši človek ni mogel vzravnati, neki drugi kolega pa v celotni »kleti« ni imel niti ene luči, ampak si je moral svetiti z žarnico na električnem vodniku, ki ga je sproti razvijal do slednje police. Podobnih primerov je bilo veliko, le redko kje so imeli sodobno skladišče.

4. Pozneje pa smo za drage devize raziskovali lastno gradivo v tujih arhivih.

5. O teh vprašanjih je pisal že dr. Peter Pavel Klasinc.

theless, we can not say, when and how the first record comes to the world, but it is evident that through the time there are many records, but most of them are accounts, i.e. the records from bookkeeping, because the legislation in Slovenia is settled and formed in legislation.

On the other hand we can find out that the records are lost because of many reasons. That values for classical and for audiovisual records. That happens because of many reasons; firstly because the records were not correctly left in repositories, secondly the records have been taken from filling clerks and the records are left and fastened together in bunches, thirdly, there are many damages in undertakings repositories (meteor water irruption, high humidity), but the most important reason is in the reason, that there are no qualified person, who will professionally care for the records.

Main categories of records important for the undertaking are the inscriptions in court register. Many undertakings have origin just after the Second World War, when the ground area was taken from peasants illegally or for a lower price. After transition time in nineteen years of past century in Slovenia the rights are changed and former owners have the right to get the areas back. Therefore those records are very important today. There are many other records that have been saved for a long period: reports, protocols, photographs, films, etc. Very important are the records from the year 1949,

Glavne kategorije arhivskega in dokumentarnega gradiva

Prav gotovo so glavne kategorije arhivskega in dokumentarnega gradiva v podjetjih tiste, ki so pomembne za nastanek podjetja, za njegovo pravno in poslovno uspešnost in za tekoče poslovanje. Arhiv nedvomno spada v informacijski krog podjetja, v katerem so zajete informacije o tekočem poslovanju, vsakodnevna dejavnost, smernice razvoja, vsekakor pa tudi zgodovina, na kateri vsa dejavnost temelji.

Kategorij gradiva je veliko, naštel bom le najvažnejše. Nekdaj je bilo zelo pomembno, kako je podjetje nastalo. To velja še posebej za čas po drugi svetovni vojni. To je bil čas nacionalizacije. Pomembno gradivo so vsekakor vpisi v sodni register iz tistega časa, ki so še danes zelo pomembni, saj gre dandanes za vračanje premoženja, ki je bilo v tistem času odvzeto, osnovanje podjetij pa takrat največkrat ni imelo, žal, pravne podlage.

Nadalje je bilo pomembno gradivo iz časa po drugi svetovni vojni⁶ naslednje: poročila, zapisniki, zapisi, fotografije, filmi, itd. o prevzemu oblasti. Leta 1949 so bila vsa podjetja predana v roke delavcem, zato so bile takrat proslave o predaji podjetja, kar je izhajalo iz zakonske podlage. O tem pričajo številne fotografije, filmi, obstajajo pa tudi pisni dokumenti.

Dokumentarno gradivo, ki se hrani v arhivu nekega podjetja, ima tudi raziskovalni pomen. Gre za različne raziskave, npr. tudi za raziskave trga, kjer pride prav različna dokumentacija, npr. tudi računi in nalogi prodaje, iz katerih so razvidne tržne niše, itd.

Kadar podjetje praznuje kako obletnico, se poteguje za priznanja in standarde ali kadar gre kakovostni prehod, takrat se prične ozirati nazaj. Tu pride prav vsakršne gradivo, ki je ohranjeno, vsekakor pa fotografije, filmi, posnetki, gre torej za avdiovizualno gradivo, ki je nastajalo z rastjo podjetja. Takrat ib bilo treba najti določene podatke iz zgodovine podjetij in takrat se prične iskanje podtakov⁷.

Seveda bi lahko še navajali najrazličnejše kategorije gradiva, vendar se bomo opredelili zgolj na avdiovizualne, ker prav te pomenijo veliko (npr. slike), obenem pa zahteva njihovo varovanje specifične pogoje.

Oris nekaterih kategorij avdiovizualnega gradiva

Ko se vprašamo, kakšno je avdiovizualno gradivo, imamo na razpolago različne vrste opredelitev. Med avdiovizualno arhivsko in

6. Da navajam čas po drugi svetovni vojni, je vzrok v tem, da je takrat v bivši Jugoslaviji in zato tudi v Sloveniji, nastalo mnogo podjetij, od katerih so nekatera imela čas nastanka še prej, večina pa je nastala po drugi svetovni vojni.

7. O tem je pisal Gernot Fournier v Sodobnih arhivih.

dokumentarno gradivo spadajo vsekakor fotografije. Te prikazujejo najrazličnejša »stanja« podjetja, pa naj gre za postavljanje proizvodnih in upravnih hal, za proizvode, za različne dogodke (sprejeme, obletnice, skupinske slike ob praznovanjih, itd.). V nekaterih podjetjih imajo fotografije poseben pomen pri poslovanju, npr. v zavarovalnicah, kjer fotografirajo posledice poškodb na avtomobilih in je ta podatek za dalj časa zelo pomemben tako za zavarovalnico kot za zavarovanca. Tu moram omeniti tudi druge profile fotografij, npr. tiste iz laboratorijev, kjer gre za posnetke proizvodnih procesov, porušitve materialov, itd. Dandanes fotografije obvladujemo z računalnikom, kjer pa prihaja do drugačnih zapisov in tako do drugačnih problemov in načinov hranjenja.

Poleg fotografij nastajajo v podjetjih tudi filmi. Ti se običajno nanašajo na različne proslave in dogodke, lahko pa predstavljajo podjetje na raznih sejmi ali v javnosti (tv, kino). Tu govorimo o filmu, ki je posnet na trak in ne za digitalnem zapisu, čeprav danes govorimo o digitalno zapisanem filmu, ki je »zapisan« na novih medijih: na trdih diskah v računalniku, na disketah, v zgoščenkah in v drugih računalniških pripomočkih, ki jih dandanes razvijajo v računalniški tehniki.

Pod avdiovizualno arhivsko in dokumentarno gradivo spadajo tudi glasovni zapisi. Tu gre predvsem za magnetofonske trakove in plošče, na katerih so posnetki iz poslovanja podjetja. Pri tem ne gre zgolj za dnevni zapis, ampak za širšo veljavnost: vse to naj bi v bodočnosti kazalo na našo sedanjo dejavnost in življenje.

Ko so pričeli v podjetja uvajati računalnike, je pričelo nastajati »drugačno« avdiovizualno gradivo, ki je bilo najprej zapisano na trakovih večjih računalnikov, z razvojem in uvedbo osebnih računalnikov (PC), pa so se možnosti razvile v nedojemljive dimenzije. Glasovni in videoposnetki so dandanes zapisani digitalno, zato ne moremo več govoriti o elektromagnetnem zapisu na trakovih, ampak gre za računalniške diske, zgoščenke, diskete, itd., torej za medije, katerih obstojnost ni tako predvidljiva kot je predvidljiva pri papirju, filmu, trakovih in ploščah. Kako se bodo ti novi mediji ohranjevali, je veliko vprašanje. Zdi se, da proizvajalci vedno nove računalniške opreme niso predvideli tudi hrambe zapisov v računalnikih in pri drugih sodobnih medijih. Vprašanje že nastaja, kako bi naj hranili računalniške zapise, ki so nastali v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko skoraj nimamo več na razpolago takratne opreme, pa četudi bi jo imeli, onemogočajo dostop do dokumentov razne kode, nepoznavanje takratnih programov, itd⁸.

when the factories came in the farmers' hands. Nevertheless, the records that are saved in a factory or undertaking have also researching meaning, i.e. historic, investigation of the market, social and human investigation, etc.

Under audio-visual records belong the records of voices that are tape recorders plates, but with introducing of personal computers, the records are another: there are not more written on paper but are digital. With the digital processes arose many questions referring to the problems of saving audio-visual records.

Future supporting and keeping of audio-visual records in undertakings (and also generally)

When we stated that the saving of classical records are questionable and ascertain in undertakings because of unsuitable repositories, because of saving the records in more places, and sometimes because of many politic what would be saved, there are more important the question of saving of audio-visual records.

Classical records are not kept enough carefully. Documents are exposed to humidity, where the weather waters come to. Also the keeping of audio-visual records is completely connected with special conditions of keeping; however, it is not completely investigated how. Colour photos – and there are mostly

8. Gre tudi za vprašanje znanja, kajti pri računalniških programih se znanje menjava: najprej zaradi hitre spremembe tehnologije, drugič pa zaradi menjavanja operaterjev, ker tistih ljudi, ki so samo pred nekaj leti delali na programih, so odšli v pokoj ali pa so umrli in jih danes več ni. Na ta način je tudi dostop do podatkov otežen.

nowadays in colour - need a special temperature to survive, for CD we really do not know how long the keeping will be endured. The photographers invite us not long ago to make (classical) photographs because the period of CD is five years. The danger that the computer records will be destroyed is great. It is very heavy to destroy the classical documents on paper, but it is easy to crash in pieces a PC. Nevertheless, it is not the question how to crash in pieces the PC, but there are many worms and viruses which demolish discs, diskettes and similar computer pieces. It is very hardly to repair the computer and useful data of many computer records. Therefore we can find out discussing on keeping the audio-visual records in undertakings: we do all, but we do not know exactly, how to keep AV records. Today it is not redundantly questioned: what and how will be kept the AV records for future generation created today by computer technology?

Kakšna je hramba avdiovizualnega arhivskega in dokumentarnega gradiva in kaj bomo zapustili prihodnjim rodovom

Če smo ugotavljali, da je hramba klasičnega arhivskega in dokumentarnega gradiva v podjetjih velikokrat vprašljiva (neprimerni prostori, »razbijanje« gradiva na tistega, ki se hrani v skladišču in pri posameznikih, nerazumno mišljenje vodstva, da arhiv ne spada v informacijski krog posameznega podjetja, itd.), se zaradi nove tehnologije zastavlja vprašanje, kako se bo nova dokumentacija ohranjela in hranila. Že za klasično arhivsko gradivo ni najbolje poskrbljeno, ker se neprimerno hrani, kakor smo prikazali. Običajno se hrani v prostorih, ki niso primerni za hrambo (vlaga, kletni prostor, dostop meteorne vode). Hramba avdiovizualnega gradiva prav tako zahteva posebne pogoje hrambe. Barvne fotografije (in teh je vedno več oz. so sedaj v večini) zahtevajo hrambo pri nizkih temperaturah, za zgoščenke še točno ne vemo, kako dolgo se hranijo in kako dolgo bodo obstojne, še posebej, ker so zapečene vsaka na svoj način. Filmi, ki so na celuloidu in imajo daljšo dobo hranjenja, so pri nepravilni hrambi lahko izpostavljeni uničenju, ker kar izginejo in se morajo hraniti v posebnih pogojih, kako bo s hrambo digitalnih filmov, pa ne vemo. Izginjanje bo nevidno.

Ni še dolgo nazaj, sem dobil vabilo, na katerem me fotografi opozarjajo, naj dam narediti klasične fotografije iz teh, ki jih hranim v osebнем računalniku in na zgoščenkah, ker bodo te izginile z zgoščenk že v petih letih, kot je pisalo na zloženki. Po drugi strani pa gre še na nekaj bolj nevarnega, kar zadeva hrambo avdiovizualnega gradiva: gre za možnost, da dobimo viruse in črve, ki lahko uničijo računalnik. S tem bo uničeno vse gradivo, ki smo ga ustvarjali z računalnikom. Nevarnost, da se računalniško gradivo uniči, je zelo velika, ne glede na to, da smo zavarovani z intranetom oz. da je obdelava podatkov zgolj znotraj podjetja, ker obstajajo različni načini vnosa uničevalnih »bacilov«. Nekatere knjižnice ne dovolijo obiskovalcem uporabljati disket, ker se z njimi prinesejo viruse in s tem lahko ogrozijo hišni računalniški sistem.

Pri poškodbah računalnikov je proces popravila zelo zamuden in dolgotrajen. Strokovnjaki za računalniško področje pravijo, da se dajo podatki v računalnikih rešiti. Vendar pa moramo pri tem pomisliti, da je težko uničiti klasični arhiv: težje je sežgati goro papirja in tudi fizični prenos je lahko dolg in podoben Sizifovemu delu, z lahkoto pa uničimo gradivo v osebнем računalniku. Če vemo, da je obnova klasičnega arhiva mučna in dolga, pa žal ne vemo, kako je z obnovo dokumentov in avdiovizualnega gradiva v računalniku. Tudi velikost gradiva, ki se pri klasičnem »vidi na oči«, je različna: na zgoščenki ali v računalniku niti ne vemo, kakšno je to gradivo in koliko ga je in kakšne vrste je.

Zato lahko pri sklepu tega razmišljanja o hrambi avdiovizual-

nega gradiva v podjetjih upravičeno ugotovimo: vse se dela, ne ve se pa natančno, kako bo s hrambo. Zato ni odveč vprašanje: Kaj in kako bo torej ohranjeno bodočim rodovom od gradiva, ki ga ustvarjamo in hranimo danes z računalniško tehnologijo?